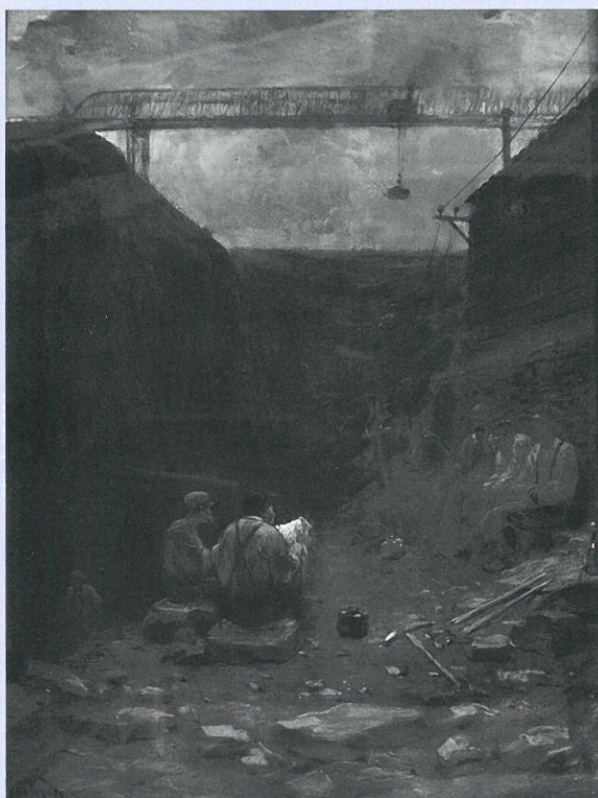

Arbeiders tijdens een rustpauze in een Belgische steengroeve. Schilderij van Herman Heijenbrock.

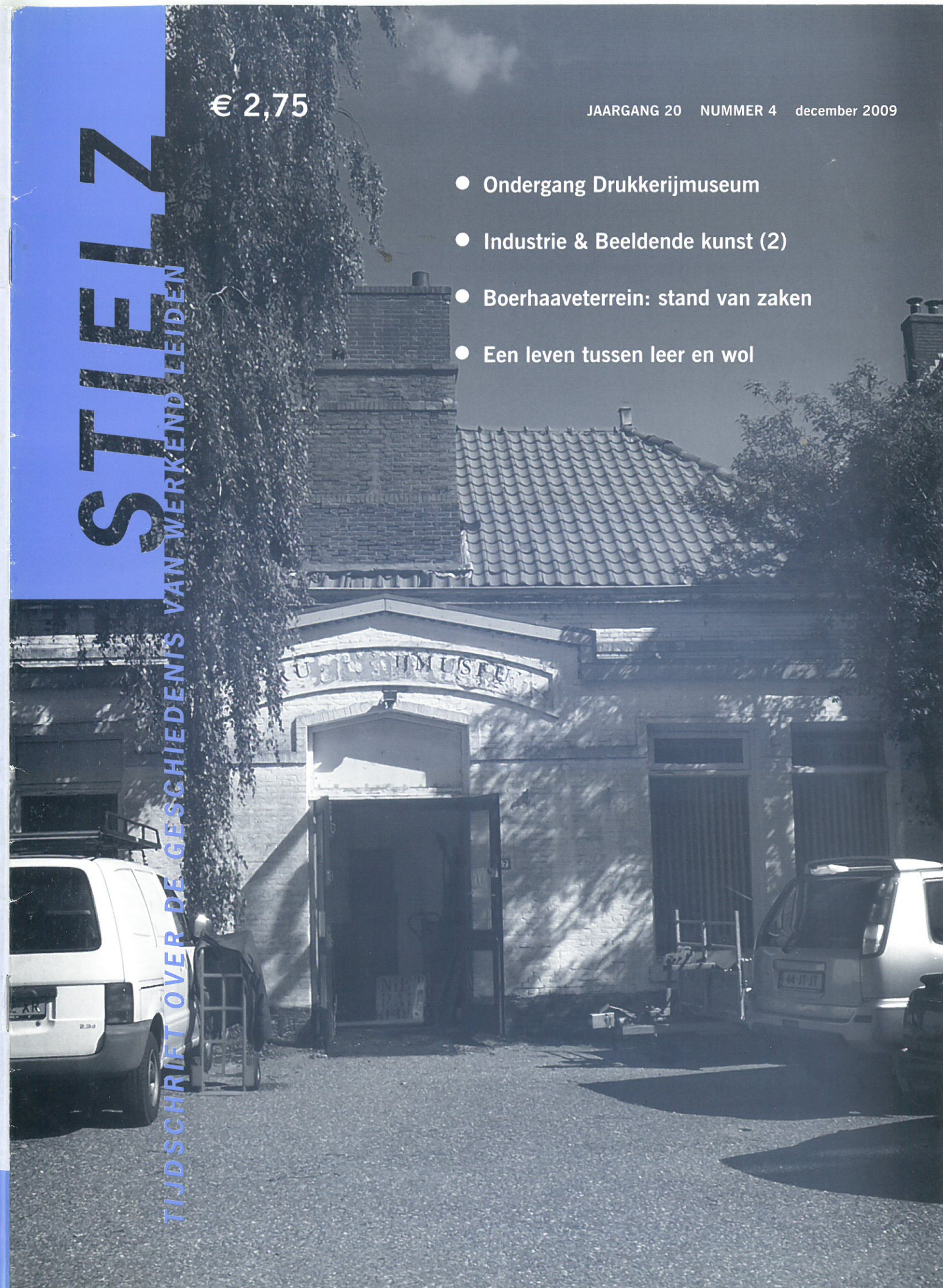
STIELZ

TIJDSCHRIFT OVER DE GESCHIEDENIS VAN WERKEND LEIDEN

€ 2,75

JAARGANG 20 NUMMER 4 december 2009

- Ondergang Drukkerijmuseum
- Industrie & Beeldende kunst (2)
- Boerhaaveterrein: stand van zaken
- Een leven tussen leer en wol

Colofon

Stielz Jaargang 20 (2009) Nummer 4
ISSN 0928-9437

Stielz stond oorspronkelijk voor StielZaken als uitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel). Deze stichting ijvert voor de opsporing en behoud van monumenten van bedrijf en techniek in Leiden en omgeving. Stiel verstaat onder monumenten niet alleen oude fabrieken, maar ook winkels, pakhuizen, bruggen, stations en nutsbedrijven. Sinds de oprichting van de stichting in 1987 is dankzij haar inspanningen een groot aantal complexen op de plaatselijke en landelijke monumentenlijsten geplaatst. Verder onderzoekt en beschrijft Stiel de geschiedenis van Leiden als vooraanstaande industriestad. Met de ondertitel 'geschiedenis van werkend Leiden' gaat dit blad een stapje verder dan de formele doelstelling van de stichting: de beschrijving van de recente sociaal-economische geschiedenis van Leiden en omgeving.

Secretariaatsadres Stiel

Postbus 4021, 2301 RA Leiden. Tel. 071-5125877; e-mail: info@stiel-leiden.nl. Nieuwe donateurs, die ons werk willen steunen, kunnen zich voor minimaal € 15 per jaar aanmelden. Bedrijfsdonateurs betalen minimaal € 50 met recht op een advertentie in dit blad. Het verschuldigde bedrag kan worden overgemaakt op Postbank 10.39.391. Donateurs ontvangen het blad gratis. Losse nummers € 2,75.

Website Stiel:

www.stiel-leiden.nl

Redactie Stielz

Wibo Burgers, De Fruittuinen 70, 2132 NZ Hoofddorp, tel. 023-5632725, e-mail: wibo.burgers@wxs.nl. Stielz volgt de spellingregels van het Witte Boekje (Genootschap Onze Taal).

Distributie

Mevr. N. Bavelaar, Hugo de Grootstraat 28, 2311XX Leiden, tel. 071-5149863.

Druk

Elvé Leiden

Ontwerp omslag en concept binnenwerk

Donna Smith

Lay out

Grafisch Bureau Christine van der Ven, Voorschoten

Medewerkers aan dit nummer

Niek Bavelaar is 'huisfotograaf' van STIEL. Tel. 071-5149863; e-mail: njbavelaar@casema.nl. Wibo Burgers is journalist en kunsthistoricus. Joop Gijsman is oud-ondernemer en penningmeester van STIEL. Gerard van Hees is voorzitter van STIEL. Michiel Rohlof is kunsthistoricus te Leiden. Gerard J. Telkamp is historicus in Leiden. Jan Willem Wesseldijk is secretaris van STIEL.

Stielz komt tot stand dankzij steun van de volgende Leidse bedrijven
Dieben BV Beheersmij

Bestuur Stichting Industrieel Erfgoed Leiden

G. van Hees, voorzitter, drs. J.W. Wesseldijk, secretaris, J.J. Gijsman, penningmeester, mr. H.J. Korthof, tweede secretaris, mr.ir. L. Barendregt, P. Buring, drs W.B. Burgers, mr. J.J. Turenhout.

Ere-voorzitter: Ing. H.J. Budel

REDACTIONEEL

Vierkant in Vierkant, een kleine geschiedenis

Op het Stationsplein staat nu nog de voorlopige versie van dit ontwerp. In hout, maar als de stichting erin slaagt 350.000€ bijeen te brengen zal het blijvend vorm krijgen in beton op dezelfde plek.

Wie op weg naar het station de moeite neemt het monument te zien, krijgt misschien wel een dada-gevoel. Wat beton op het plaveisel, een hek er omheen met daaraan een paar A4-tjes met informatie in twee talen. Vierkant in Vierkant, Square inside Square. Speels. In de tekst staat "dat er een 12 meter hoog plastic komt naar een ontwerp van Theo van Doesburg uit 1917. Dat hij met het ontwerp een tweede prijs won in een wedstrijd voor een fontein op het stationsplein in Leeuwarden. Dat een stichting Vierkant in Vierkant zich al meer dan 10 jaar inzet om het ontwerp in Leiden uitgevoerd te krijgen als hommage aan een belangrijke Leidse kunstenaar, maar vooral omdat het esthetisch en universeel is en goed zou passen tegen de achtergrond van hoogbouw die ook door De Stijl is geïnspireerd."

In Leiden maakte Ron Mittelmeijer in 1998 een reconstructie van Vierkant in Vierkant, kort nadat officieel de gelijknamige stichting was opgericht als postuum eerbetoon aan Elly Kerckhoffs, het PvdA-raadslid dat zich in 1989 sterk had gemaakt om Vierkant in Vierkant op het Stationsplein te realiseren.

Direct na de oprichting van de stichting Vierkant in Vierkant zijn er bouwtekeningen gemaakt, is er een bouwaanvraag ingediend en een sponsorprogramma opgesteld. Toen strandden de plannen in de discussies over de inrichting van het Stationsplein. De stichting bleef actief en alert. Nadat jarenlang Leiden Weer Gezellig/De Groenen er aandacht aan had besteed, werd in november 2007 door de gemeenteraad van Leiden de motie "de STIJL" (GroenLinks, Posthuma) aangenomen, die aandrang op de uitvoering van het ontwerp op korte termijn bij de herinrichting van het stationsgebied. Omdat Posthuma, mijn opvolger als fractievoorzitter van GroenLinks, die avond afscheid nam, was ik er op de publieke tribune bij. En nu hebben we, naast een tentoonstelling in De Lakenhal over Van Doesburg en De Stijl, eindelijk Vierkant in Vierkant op het Stationsplein. De aanhouder wint.

Gerard van Hees

Omslagfoto: Het Drukkerijmuseum op weg naar het einde.

INHOUD

3

De ondergang van het Drukkerijmuseum

4

Boerhaaveterrein: de stand van zaken

6

Kunst & Industrie 2 – Heijenbrock

9

Einde aan Edek

14

Een leven tussen leer en wol

16

Rubriek Monument

17

Wel en wee van bedrijfscollecties / Uit Leiden & de Regio

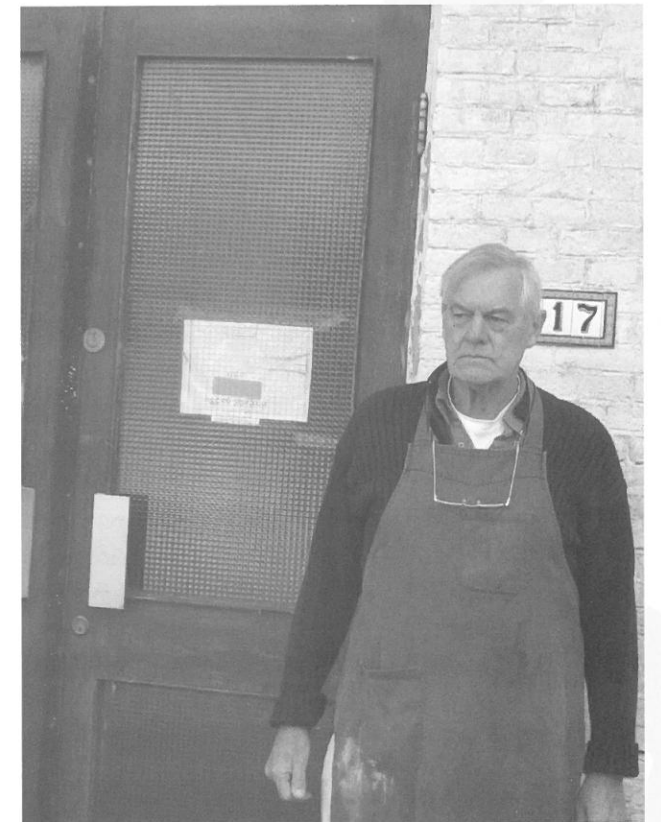
DE ONDERGANG VAN HET DRUKKERIJMUSEUM

Met het Drukkerijmuseum is het gedaan. Eigenaar Cornelis Schenk (77) heeft het grootste deel van zijn verzameling verkocht naar het buitenland. Een belangrijk deel gaat naar een drukkerijmuseum op Kreta, dat het eigendom is van een Griekse krantenuitgever. De kans voor de gemeente Leiden om een volwaardig drukkerijmuseum binnen haar grenzen te hebben, is daarmee verkeken. Schenk betreurt het dat bij de gemeente het industrieel verleden van de stad kennelijk zo weinig in tel is.

Najaar 2009 in Leiden. Aan de Hoge Morsweg wordt hard gewerkt aan de renovatie en nieuwbouw van de bedrijfspanden van scheepswerf Akerboom. Daarnaast staat de vroegere bollenschuur, de laatste in Leiden, in een verregaande staat van verval. Ook in deze omgeving het vroegere Drukkerijmuseum, gevestigd in een oud schooltje. Het heeft duidelijk zijn beste dagen achter de rug. De letters die samen het woord Drukkerijmuseum vormen boven de toegangsdeur, zijn vrijwel uitgewist. En binnen is het museum veranderd in een opslag van drukkerijspullen. Schenk laat een van de pronkstukken zien, die toegedekt is met een groot stuk plastic zeil. Het schoolgebouw is van de gemeente en zal worden verkocht. Schenk is in deze dagen kraakwacht voor de gemeente.

Schenk vertelt over de totstandkoming van zijn collectie. Hij kocht de persen en snijmachines uit de periode 1805-1885 op bij bedrijven in ons land, België en Duitsland. Het ging om economisch niet langer rendabele, maar technisch perfecte apparatuur. Het oudste stuk in zijn collectie: de houten pers uit 1805. Pronkstuk : een klassieke Hagar Dingler pers uit 1835, die in bedrijf is geweest bij de Leidse firma Brill. In de verzameling zijn vrijwel alle stadia van de ontwikkeling van de drukpers vertegenwoordigd. De meeste persen zijn al naar de nieuwe bestemming vervoerd. Schenk heeft in oktober geholpen bij de inrichting van het museum op Kreta.

In een lange reeks van jaren heeft Schenk geprobeerd een onderdak voor zijn collectie te vinden in Leiden, van oudsher toch stad van boeken en drukkers. Maar het wilde niet lukken. Aanvankelijk had Schenk zijn collectie tentoongesteld in een kleine ruimte in zijn bedrijf, een stanserij, aan de Middelste-gracht. De verzameling groeide echter rap en daarom huurde Schenk een (opslag) ruimte in de meelfabriek. Intussen onderhandelde Schenk jarenlang met de gemeente. Heel wat locaties passeerden de revue, maar

Cornelis Schenk voor het Drukkerijmuseum.

het werd allemaal niets. "Enkele wethouders hielden me aan het lijntje. Maar wethouder Pechtold heeft me netjes behandeld, door zijn toedoen heb ik nog wat huurpenningen uit de periode van de meelfabriek teruggekregen." Ten slotte kwam Schenk met zijn collectie door bemiddeling van de gemeente terecht in het oude schooltje aan de Hoge Morsweg.

Opening

In 1999 werd het Drukkerijmuseum met enig vertoon geopend. Vanwege de ligging aan de rand van de stad kwam er vooral groepsbezoek. Maar de pogingen van Schenk om het museum een goede financiële basis

te geven slaagden niet. Zo deed Schenk het voorstel aan de gemeente om zijn collectie een aantal jaren te beheren en open te stellen voor het publiek voor 15.000 gulden per jaar, met als "premie" dat Leiden eigenaar zou worden van de collectie. Het ging niet door.

Een jaar na de opening, in december 2001, deed het bestuur van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden een oproep in het blad Stiel met als kop: "Leiden laks over Drukkerijmuseum, gemeente wordt wakker". Maar ook dergelijke oproepen leidden niet tot resultaat.

BOERHAAVETERREIN: STAND VAN ZAKEN

In het afgelopen jaar is er tussen STIEL, de universiteit en de gemeente heel wat te doen geweest over de 'cité médicale', de laboratoria tussen het nieuwe LUMC en de Wassenaarseweg. Aanvankelijk leek de universiteit haar hergebruikplannen te kunnen doorzetten zonder zich over het monumentale karakter van deze panden druk te willen of te moeten maken. Maar in enkele indringende gesprekken tussen de drie partijen heeft STIEL weten te bereiken dat de gebouwen vrijwel ongewijzigd behouden zullen blijven. Het is nu rust, het wachten is op de tweede helft – waarin de universiteit de laboratoria inwendig gaat verbouwen tot studentenhuisvesting. De ruststand is 1-1 en STIEL hoopt vurig dat het zogeheten Boerhaave-terrein de uiteindelijke winnaar zal blijken te zijn.

Het eind is nu in zicht. Het grootste deel van de collectie is verkocht, de rest zal de komende tijd volgen. Schenk over de ondergang van het Drukkerijmuseum: "Ik ben er gelukkig mee dat ik mijn hobby zolang heb kunnen beoefenen. Natuurlijk vind ik het jammer dat er voor mijn verzameling geen onderdak is gekomen. Dat is echter vooral ook jammer voor de stad Leiden, die een volwaardig drukkerijmuseum binnen bereik had."

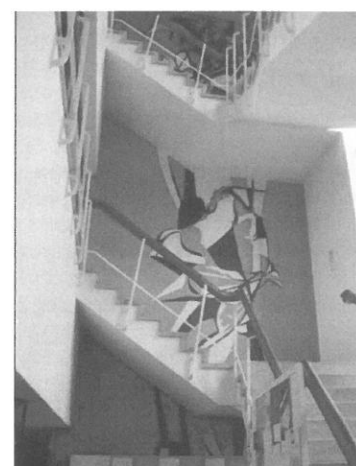
Wibo Burgers

De portierswoning.

Wat is er gebeurd? Op 8 oktober 2008 heeft STIEL per brief aan B&W gevraagd, de gebouwen in kwestie de gemeentelijke monumentenstatus te geven. Wij baseerden ons op een rapport dat in 2004 in opdracht

van de universiteit was gemaakt. Dat rapport stelde vast dat er weliswaar geen sprake van bijzondere architectuur, maar dat ze tussen 1914 en 1923 wel waren ontworpen door architecten uit de school van Cuypers (Amsterdam CS, Rijksmuseum). Het feit dat de laboratoria voor Fysiologie, Anatomie en Pathologie en de bijbehorende portierswoning voor het overgrote deel hun originele karakter hebben behouden, maakt dat ze wel grote cultuurhistorische en stedenbouwkundige waarde hebben. Immers, met het Poortgebouw aan de Rijsburgerweg vormen zij de herinnering aan het parkachtige werkgebied, dat tussen 1920 en 1970 het medisch onderwijs in Leiden heeft gehuisvest.

Kunstwerk van Lex Horn in het trapenhuis van het Clusiusgebouw.

doeling het parkachtige karakter van het laatste stukje 'cité médicale' te behouden, ja zelfs te versterken. Een aanwijzing tot beschermd gemeentelijk monument zou echter onzekerheid en mogelijke vertraging kunnen opleveren. Het zou leiden tot extra procedures en veel afstemming (gemeente, universiteit, ontwikkelaars e.d.) en tot veel onnodige kosten. Tevens zou het voor belanghebbenden eenvoudiger worden om bezwaar aan te tekenen tegen de plannen. In het ergste geval zouden plannen getraineerd dan wel onmogelijk gemaakt worden.

Positief advies

In gesprekken tussen STIEL, de gemeente en de universiteit in de eerste maanden van dit jaar zijn de

Het fysiologielaboratorium.

standpunten dichter bij elkaar gekomen. Het hielp daarbij dat de monumentenselectiecommissie van de gemeente de zienswijze van STIEL ondersteunde met een positief advies.

Maar STIEL moest ook erkennen dat de directiewoning naast het Gortergebouw aan de Wassenaarseweg al was beoordeeld door de gemeente. Op 25 maart 2008 heeft B&W immers besloten wel het Gortergebouw, maar niet de losstaande woning met garage op Wassenaarseweg 54, tot gemeentelijk monument te verklaren. De universiteit bleek bereid de bouwvolumes te handhaven van de collegezalen bij het Fysiologie-laboratorium, maar wilde niet toezeggen dat die zalen weer voor het geven van onderwijs zullen worden gebruikt.

De kunstwerken van Lex Horn in en aan het Clusiusgebouw zullen uitgebreid worden gedocumenteerd, en voor de sculptuur aan de buitengevel boven de hoofdentree zal de Universiteit bij verkoop van het Clusiusgebouw voorwaarden vastleggen dat dit kunstwerk behouden moet blijven en terug dient te keren bij eventuele nieuwbouw.

Al met al is de rust weergekeerd na een hectische periode van gesprekken en onderhandelingen. Een convenant tussen de drie partijen zal er niet komen – STIEL was en is niet bereid haar aanvraag om monumentenstatus in te trekken. We zijn benieuwd hoe de universiteit haar plannen en toezeggingen gaat uitvoeren. STIEL zal de ontwikkelingen blijven volgen en, als dat nodig mocht blijken, aan de bel trekken als het monumentale karakter van de gebouwen op het Boerhaave-terrein geweld wordt aangedaan.

Jan Willem Wesseldijk

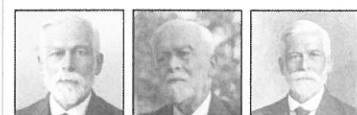
ADVERTENTIE

Dirk van Eck-Stichting Sociale en economische geschiedenis Leiden en omstreken

De Dirk van Eck-Stichting brengt de sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken onder de aandacht van een breed publiek. We organiseren filmavonden en lezingen, we zetten ons in voor het behoud archieven en we geven boeken en dvd's uit. Donateurs van de stichting ontvangen het Jaarboek der sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken gratis.

Voor meer informatie over ons en onze komende activiteiten kunt u contact opnemen met:

Dirk van Eck-Stichting
Postbus 849
2300 AV Leiden
email: info@dirkvaneck.nl

www.dirkvaneck.nl

Zie voor binnengekomen actuele informatie de website
www.stiel-leiden.nl onder nieuws

INDUSTRIE

beeldende kunst

2

HEIJENBROCK: NEDERLANDS ENIGE ECHTE INDUSTRIESCHILDER

In de serie over industrieel erfgoed in de beeldende kunst deze keer aandacht voor de enige onvervalste industrieschilder van ons land: Herman Heijenbrock (1871-1948). Hij is de enige die met recht aanspraak kan maken op deze benaming. Heijenbrock is de man die met zijn pastels op zwart papier de beginperiode van de industriële revolutie in ons land en enkele andere Europese landen heeft vastgelegd. De laatste jaren is er een hernieuwde belangstelling voor het werk van deze schilder, die zich na bezoeken aan de Borinage vooral richtte op de zware industrie.

Heijenbrock werd in 1871 in Amsterdam geboren. Zijn vader was bakker en had daarnaast een handel in scheepsbenodigdheden. Na zijn schooljaren ging hij aanvanke-lijk werken in de bakkerij van zijn vader. Dat beviel hem echter allerminst. Veel meer belangstelling had hij voor de handel in scheepsbenodigdheden. Mogelijk is die interesse de grondslag geweest voor zijn latere activiteit: het verzamelen van grondstoffen en werktuigen.

Toen hij zeventien jaar was, ging Heijenbrock naar de Tekenacademie in Rotterdam, waar hij enkele jaren de lessen volgde. Hij kreeg daar een prijs voor een interieurschildering. Een bedrag van veertig gulden, waarmee je in die tijd nog op reis kon. Heijenbrock bezocht Brussel, Antwerpen en de industriesteden Luik en Charleroi. Voor het

eerst kwam hij in de mijnstreek, de Borinage. Het zou niet zijn laatste bezoek aan die omgeving zijn.

Heijenbrock werkte nadien korte tijd als toneeldecorateur. Ook was hij enkele jaren als tekenaar verbonden aan het vroegere Rotterdamsch Nieuwsblad. In zijn vrije tijd schilderde hij pretentieloze polderlandschappen in de trant van de Haagsche School. In 1898 bezocht hij voor de tweede keer de Borinage, deze keer samen met een vriend, de schilder Jan de Waardt. Toen moet hij in de ban zijn geraakt van de mens, werkend in de zware industrie. Het werd het hoofdthema van zijn werk.

In 1899 leerde Heijenbrock op een politieke bijeenkomst Agatha Theodora des Amorie van der Hoeven kennen. Nog hetzelfde jaar trouwde hij met haar. Ze was een

Zo zag Heijenbrock de Hoogovens in IJmuiden.

universitair gevormde vrouw (toen nog een uitzondering), was socialiste en streed voor het vrouwenkiesrecht. De huwelijksreis ging naar Wenen, en vervolgens naar Bosnië en Servië. Het paar vestigde zich in Blaricum, in Huize Fluos aan de Melkweg. Er volgde een inspirerende tijd, mede door toedoen van vrienden als de schrijvers Fre-

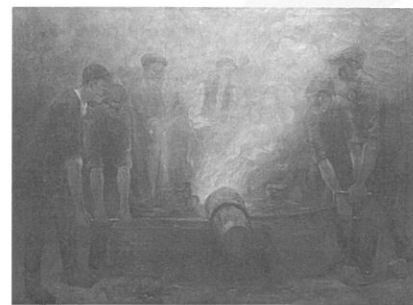
derik van Eeden, R.N. Roland Holst en Herman Gorter.

Een zwager van Van Eeden, Willem van Vlooten, gaf Heijenbrock de kans om te schilderen in het door hem geleide hoogovenbedrijf bij Düsseldorf. In de jaren na de Eerste Wereldoorlog maakte Heijenbrock, zeer betrokken bij zijn onderwerp, tal van studiereizen naar België, Duitsland, Frankrijk, Luxemburg, Zweden en Engeland.

Overal waar hij kwam schilderde hij de arbeidende mens. Frederik van Eeden zei in een tijdschriftpublicatie over Heijenbrock het volgende: 'Het bijzondere van dezen schilder is zijn vermogen om dingen die wij tot nu toe kenden als naargeestig, luguber, leelijk en troosteloos, te doen waarnemen als grootsch, ja waarlijk schoon. Dat doet mij hem rangschikken onder de grootsten, en niet alleen van onzen tijd....'

Op zwart papier

Het grootste deel van Heijenbrocks werk bestaat uit pastels op zwart papier. Hij ontdekte dat papier bij een drogist in Middlesborough. Deze werkwijze bood het voordeel dat hij bij zijn werk zo weinig mogelijk last had van roet- en stofdeeltjes. Die maakten het gebruik van olieverf ongeschikt. Zo kon hij ter plekke zijn kunst maken. In totaal heeft hij, vooral in de periode 1900-1915, naar schatting ongeveer honderden pastels, teke-

Messinggieters aan de slag op een schilderij van Heijenbrock.

HEIJENBROCK OP DE VEILING

Pastels en olieverfschilderijen van Herman Heijenbrock worden sporadisch te koop aangeboden op Nederlandse en (enkele) buitenlandse veilingen. Volgens een opgaaf van Artprice, een internationaal informatiebureau dat de prijzen op kunstveilingen registreert, zijn in de periode van 1990 tot op heden, zo'n twintig jaar dus, zeventig pastels geveild. De hoogste prijs – een bedrag van 4000 euro – werd betaald voor een pastel van de ijzergieterij in IJmuiden in september 2006 bij Sotheby's, Amsterdam. Daartegenover staan ook enkele verkopen waarmee bedragen van slechts enkele honderden euro's waren gemoeid.

Olieverfschilderijen van Heijenbrock waren veel minder talrijk op de veilingen. In de aangegeven periode waren dat er bijna twintig. De prijzen voor deze vaak grote stukken varieerden van enkele honderden euro's tot 11.000 euro. Dat bedrag werd neergeteld voor een schilderij van een bij twee meter van de scheepswerf en machinefabriek Burgerhout in Rotterdam. Deze verkoop vond plaats in september 2002 bij Christie's in Amsterdam.

Werk van Heijenbrock wordt slechts een enkele keer aangeboden op buitenlandse veilingen.

ningen en olieverfschilderijen maakt. Vooral ook de tegenstelling van licht en donker in zijn werk was belangrijk en bezorgde hem de naam van 'schilder van licht en arbeid'. In zijn latere levensjaren maakte hij studie van licht en kleuren. Hij raakte daardoor bevriend met prof. N.A. Halbertsma, destijds de kleurenspecialist van Philips.

Hoe was Heijenbrock als mens? Zijn kleinzoon, drs. H. Matthijsen, die hem tien jaar bewust heeft meegemaakt, tekende hem tijdens een voordracht in 1991 zo: "Heijenbrock was een grote, zware man, met grijze baard en snor met vaak een sigaar tussen zijn vingers. Bijna altijd was hij vrolijk. Hij praatte veel en was wars van officiële aangelegenheden."

De periode van de Eerste Wereldoorlog maakte aan Heijenbrocks reizen, inspiratiebronnen voor zijn schilderijen, een einde. In die dagen wendde hij zich naar de opkomende Nederlandse industrie. In 1923 stierf zijn vrouw aan een longontsteking. Haar dood liet

Herman Heijenbrock.

Heijenbrock achter 'als een spar zonder top', zoals hij placht te zeggen. Zijn twee dochters waren toen al getrouwd. Heijenbrock en zijn vrouw hadden een uitstekend huwelijk, ook al waren ze heel verschillend van natuur. Hij was eenzijdig en eigenzinnig, zij harmonieus en evenwichtig, beiden waren op hun eigen manier socialistisch (zij met een overwegend literaire invalshoek, hij uit de praktijk); zij 17

ADVERTENTIE

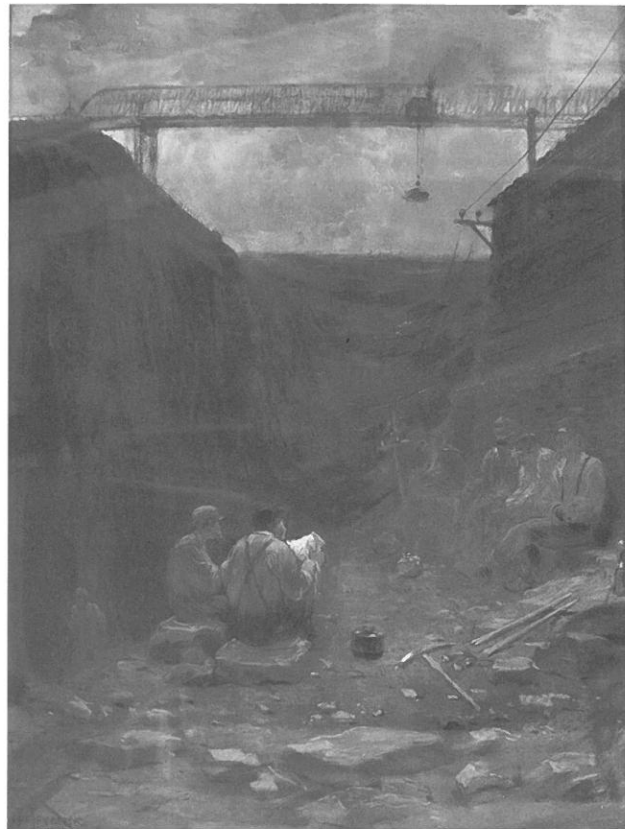
architectenbureau - ingenieursbureau

Ir. P.M.J. van Swieten | Sint Jacobsgracht 4 | 2311 PW Leiden | tel 071-5141051 | fax 071-5148573
e-mail: info@vanswietenarchitects.nl | internet: www.vanswietenarchitects.nl

Heijenbrock (rechts) ontvangt gasten in zijn Museum van den Arbeid. De foto dateert van 1920.

Arbeiders tijdens een rustpauze in een Belgische steengroeve.

was academisch gevormd, hij had alleen lager onderwijs en teken-academie. Beiden waren gekant tegen elke vorm van christendom. Voor Heijenbrock was de natuur, die hij zijn hele leven zeer bewonderde, de religie.

Museum van den Arbeid

In de jaren die volgden richtte hij zich op andere activiteiten. Vooral in de jaren twintig maakte hij veel werk van het verzamelen van grondstoffen, producten, instrumenten en gereedschappen van door hem geschilderde industrieën. Deze collectie vormde de basis voor het latere Museum van den Arbeid in Amsterdam.

Dat werd in 1928 geopend in een oud schoolgebouw in de hoofdstad. Er waren maar liefst 27 afdelingen met ongeveer vijfduizend voorwerpen, toegelicht door ongeveer zeshonderd pastels. Ook

was hij in die tijd betrokken bij de totstandkoming van het Goois museum in Hilversum, waarvan hij de eerste directeur werd. Zijn kleinzoon Matthijsen in 1991 tijdens een voordracht: "Rondom de jaren van de Tweede Wereldoorlog woonde hij alleen in het huis in Blaricum met een huishoudster. Hij ging vaak naar de hoofdstad, naar het museum van den Arbeid, want daar draaide alles om, daar ging alles heen, daar vonden al zijn levenservaringen een plaats." Tekenen en schilderen deed hij weinig meer.

Heijenbrock stierf in 1948. Vier jaar na zijn dood ging het Museum van den Arbeid, zijn troetelkind, ten onder. Er was in die tijd geen interesse meer voor de oude productieprocessen, de herbouw van ons land was aan de orde. Na een periode van vergetelheid kwam Heijenbrock terug in de belangstelling, bij kunstenaars en bij liefhebbers van het industrieel erfgoed.

Ook internationaal kreeg Heijenbrock bekendheid.

Een fraaie collectie van zijn werk is te vinden in het Gemeentemuseum van Helmond, dat alleen daarvoor al een bezoek waard is. Er is ook een zeer actieve Stichting Vrienden van het werk van de industriestichter Herman Heijenbrock, die onder andere werkt aan een centrale catalogus van het werk van de kunstenaar.

Wibo Burgers

BRONNEN

* Deze tekst is een bewerking van een in 1994 in het blad Erfgoed verschenen publicatie van de auteur over Heijenbrock.

* Verder is gebruik gemaakt van de publicatie van drs. C.J.T.M. van Laarhoven (red.), getiteld Herman Heijenbrock, schilder van de arbeid 1871-1948, uitg. De Walburg Pers, 1982.

VAN BOLLENBEDRIJF TOT MATRASSENFABRIEK (DEEL III EN SLOT) EINDE AAN EDEK

STOFFEERDERIJ IN LEIDSE VOGELWIJK NU STOF VOOR BEDRIJFSGESCHIEDENIS

In de vorige twee afleveringen (juni en september) van dit blad schetsten we de lotgevallen van een villa met bedrijfsruimte aan de Rijsburgerweg 132 in Oegstgeest, wat later het adres Merelstraat 1 A in Leiden werd. Begonnen als bloembollenkwekerij bood het complex plaats aan een meubelmakerij, een sigarenmakerij en een reclamebordenfabriek met fabricage van speelgoed en huishoudelijke artikelen. Dit derde en laatste artikel verhaalt de wederwaardigheden van de allerlaatste functies van het gebouw, die van matrassenfabriek en stoffeerderij, 1952-2009.

En dan is er ook nog een witte plek gevuld, een boter- en kaasbedrijf in de jaren twintig.

Op 1 juni 1952 is officieel op het adres Merelstraat 1 A gevestigd de matrassenfabriek en stoffeerderij EDEK. Het letterwoord EDEK is een afkorting van de naamgever Elias Marinus de Klerk, die trouwens als roepnaam Rinus voerde. De commanditaire vennootschap EDEK had een directe voorganger in de vorm van GDK ofwel de Gebroeders de Klerk. Anno 2009 wordt EDEK nog op een laag pitje voortgezet door Rinus' zoon Henk de Klerk (hij wordt 65 in december 2009), samen met zijn echtgenote Joke Groos. Maar er is ook nog een zeer recente zijtak, in de vorm van Meubelstoffeerderij Van Klaveren van neef Ron, die zich in het pand heeft genesteld zolang de sloophamer niet is gevallen.

Voorgeschiedenis

Elias Marinus (1923-1971) groeide op in een gezin met zes kinderen (vijf jongens en een meisje) aan de Brandewijnsgracht in de buurt Noordvest bij de Langegracht, waar vader Hein (Hendrik) allerlei beroepen uitoefende. Rinus was zijn loopbaan begonnen als matrassenmaker bij de Olga Matrassenfabriek in de Hansenstraat, die toen nog de firma ReDeKo heette, genoemd naar de eigenaren Redeker en Korenwinder. Op een gegeven moment kreeg Rinus ruzie met Korenwinder over overwerkuitbetaling. Na de oorlog begon hij dan ook zo snel mogelijk voor zichzelf op een zolder aan de Oost Havenstraat 9, bij de Zijlpoort, met als enige bedrijfskapitaal een naaimachine. Het lukte Rinus zijn productie af te zetten, een pakhuisje aan de Narmstraat nr 4 in de Oude Morsch werd gehuurd en hij betrok eerst broer Hendrik (Henk) en drie maanden later ook broer Bruno Johannes (Jan) bij de zaak, die in februari 1949 als matrassenmakerij

Feestelijke ingebruikneming Merelstraat 1A als kantoor en werkplaats van Matrassenfabriek G.D.K. (Gebroeders De Klerk). Vermoedelijk maart 1952. Van links naar rechts H(enk) de Klerk, E.M. (Elias) de Klerk en B.J. (Jan) de Klerk. Ingelijste foto is in het bezit van de familie De Klerk. Met dank aan firma Deviree voor het scannen.

GDK werd ingeschreven bij de Kamer van Koophandel. Ook de oudste broer uit het gezin heeft nog een tijdje geholpen. Deze werkte 's morgens in zijn metselaars- en aannemingsbedrijfje. 's Middags heeft hij voor zijn broers een tijd klanten geworven in omliggende plaatsen, zoals in Katwijk. In maart 1952 werd Merelstraat 1 A de hoofdvestiging. Elias Marinus had zich een woning verworven aan de Lijsterstraat 12. In dit oorspronkelijke woonwinkelhuis is ooit nog een etalage van EDEK ondergebracht. Hij kon er op een steenworp afstand het vrijgekomen complex Merelstraat 1 A van de naar Amsterdam vertrokken fabriek N.V. v/h H.P.A. Kemperman huren van de weduwe 19

uitvaartverzorging

Janson & Bolland

Uitvaartcentrum Levendaal

Levendaal 103 • 2311 JC Leiden t 071 512 2112 f 071 513 3113 e info@uitvaartcentrumlevendaal.nl t www.uitvaartcentrumlevendaal.nl

VERENIGING OUD LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

Postbus 917
2300 AX Leiden

Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale Erfgoed en wilt u graag het beroemde Leids Jaarboekje gratis ontvangen, dan kunt u hiet zonder het lidmaatschap van de Vereniging Oud-Leiden.

De contributie bedraagt € 20,- per jaar; jongeren tot 25 jaar betalen slechts € 12,50. Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 o.v.v. "nieuw lid" bent u lid van de Vereniging Oud-Leiden.

STICHTING DIOGENES LEIDEN

Wij zoeken een vrijwilliger, een meedenkende innovatieve penningmeester voor ons bestuur. Het bestuur bestaat uit 4 personen. Er is ondersteuning van onze administrateur, die voor de verwerking van alle financiële zaken zorg draagt. We vergaderen gemiddeld 8 keer per jaar. Een kleine vergoeding wordt geboden. Voor informatie: Peter Verkroost – voorzitter, tel. 071 - 5 176 715, e-mail pverkroost@casema.nl Zie ook onze website: www.diogenes-leiden.nl

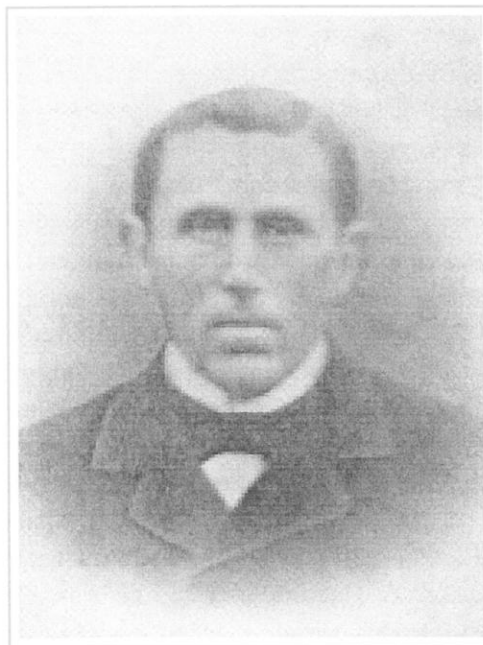
Bouwbedrijf Paardekooper

Sedert 1881

In 1881 heeft Arie Paardekooper de fundamenten gelegd voor ons bouwbedrijf. Verweven met deze lange historie is de liefde voor het vak, vakmanschap, vertrouwen en natuurlijk altijd weer bouwen. Bouwbedrijf Paardekooper restaureert, renoveert en onderhoudt gebouwen.

- Lid van het NVOB
- Lid Bouwgarant
- Erkend Hoofdaannemer
- Erkend Leerbedrijf

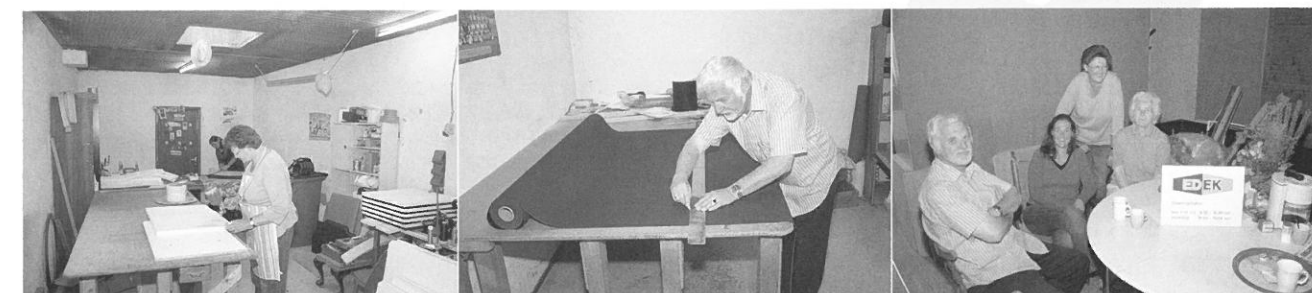
Miening 41, 2381 GP Zoeterwoude
071-5801254
info@bouwbedrijf-paardekooper.nl

Arie Paardekooper 1857-1915

Kemperman-Reichert, dat hij in 1960 van haar in eigendom verwierf.

Firmant Henk de Klerk deed de boekhouding en financiën van GDK. Het was echter niet zijn echte stiel. Verschil van inzicht over de zakelijke aanpak leidde ertoe dat Rinus in augustus 1952 uit GDK stapte; zijn broers bleven in de Narmstraat, waar zij de zaak in december 1953 ophieven. Henk nam nu zijn oude beroep als huisschilder weer op, terwijl Jan zich als naaste medewerker van broer Rinus bij het intussen gestichte EDEK voegde. Daar bleef hij tot midden jaren zestig werken, waarna hij een benzinepomptation aan de Lammenschansweg ging beheren.

Van links naar rechts: Joke de Klerk-Groos, echtgenote van de huidige firmant Henk de Klerk, aan de arbeid in de werkplaats van EDEK anno 2008. Foto Niek Bavelaar. De huidige firmant Henk de Klerk, zoon van Elias, past en meet in de werkplaats van EDEK. Foto Niek Bavelaar. Drie generaties in 2008 in de werkplaats van EDEK. Van links naar rechts Henk de Klerk, zoon van de stichter Elias, Linda van Klaveren, kleindochter van Elias de Klerk, Els van Klaveren-de Klerk, dochter van Elias en zuster van Henk, en Maria de Klerk-Stouten, weduwe van Elias de Klerk. Foto Niek Bavelaar.

Bedrijfsvoering

Wat was begonnen als kleinschalig matrassenfabriekje op een zolder en in een pakhuisje, ontplooid zich op de Merelstraat al snel tot middelgroot ge diversifieerd meubelasssemblage- en stoffeerbedrijf. In de jaren vijftig en zestig werkte EDEK hoofdzakelijk *business-to-business*, voor kleine en grote meubelzaken en collega-stoffeerderijen, met fabricage van matrassen en stoelkussens. Wehkamp, Vroom & Dreesmann, de Bijenkorf en Morris in Hulst behoorden tot de klanten. Eind jaren '60 was er een groot tekort aan opslagruimte. Van de gemeente Leiden mocht men een pand gebruiken op de hoek van de Korte Mare en de Langebracht (Lammermarkt).

Zo werden er eind jaren zestig grote bestellingen geplaatst door het postorderbedrijf Kant-en-Klaar in Zeist. Daar kwamen zulke grote en lucratieve orders vandaan, dat EDEK noodgedwongen weer een deel ervan uitbesteedde aan Olga (inmiddels van Draka), die vervolgens te hoge inkooprijzen ging vragen. Een heel grote klant, op een gegeven moment zelfs de helft van de orderportefeuille, was de meubelfabriek Werten in Cuyk (Noord-Brabant). Rinus de Klerk was daar een altijd welkome relatie en hij adviseerde het bedrijf bij meubelontwerp en inpassing van stoffering. Hij was al

tijd aan het experimenteren, verzoon al het idee voor een verstelbaar schuin bed, een zit-bedcombinatie enz, maar verzuimde telkens patent aan te vragen.

Aanvankelijk was er nog veel handwerk. Er waren bijvoorbeeld nog geen kussenvulmachines, waar ze er later diverse van hadden, die Rinus had laten maken bij het elektrotechnisch bedrijf van Van der Nat in de Hoefstraat, zoals ook een zg. beddenmachine, bestemd voor het aanbrengen van de damasten / tijken rond de matrassen.

Henk en Joke

De huidige bedrijfsvoerder Henk de Klerk kwam in

1963 in de zaak van zijn vader Rinus. Henk (geboren 1944) is deels opgegroeid in het Noorderkwartier op Prins Hendrikplein 4. Henks zus Els (die nu de achternaam Van Klaveren draagt) heeft ook vele jaren in de zaak meegewerkt. Henk ging na de Leidse Hout School (Lagere School) naar de Leidse Hout ULO, waar hij ook het middenstandsdiploma haalde. Daarna ging hij negen maanden bij de Rotagravure werken aan het Galgewater, op de loonadministratie. Hij moest dan de lonen uitrekenen en de onkosten controleren van de meer dan veertig colporteurs die de Rota in dienst had; ook moest hij boeken hoeveel exemplaren van de *Eva*, de *Televisier* en *Fix & Fox* men verkocht had. Omdat vader in die tijd ernstig ziek werd, kon Henk als kostwinner uitstel krijgen voor militaire dienst, wat ten slotte afstel werd. In 1963 kwam hij in de zaak, in 1968 trouwde hij. Zijn aanstaande echtgenote Joke Groos, die eerst als administratieve kracht op het naburige Zendingshuis had gewerkt, behaalde haar boekhouddiploma en ging – met Henk verloofd – in 1966 voor halve dagen bij EDEK als boekhoudster werken en voor halve dagen als algemene kracht. Eigenlijk is ze altijd blijven meewerken, tot op de dag van vandaag. Het was een drukke tijd met heel veel orders van allerlei bedrijven; er werkten zo'n 15 à 20 mensen. 11

EEN LEVEN TUSSEN LEER EN WOL

VELLENPLOTTER MARIJT OVER ZIJN VERDWENEN BEROEP

Het is een arbeid die in vroeger dagen nog veel in de stad te zien was: het vellenploten. Jaap Marijt (1927) werkte tot 1971 - toen hij met leren artikelen op de markt ging staan - als vellenplotter aan de Kijfgracht in Leiden. Ruwe vellen werden in de gracht gereinigd en van de wol ontdaan, om de wol en het leer vervolgens te verkopen. Marijt vertelt over dit bijzondere beroep.

Het vellenploten werd Marijt met de paplepel ingegoten. Zijn opa, geboren in 1851, ging als vijftienjarige al met een hondenkar geladen met kippen het platteland op. Marijt: "Hij kwam dan 's avonds terug met rond de zeven onbehandelde schapenvellen, die geploot konden worden. Vanaf 1874 is hij daar echt professioneel mee aan de slag gegaan door het bouwen van een pakhuys en werkruimte aan de Kijfgracht. Daar bewerkte hij vele soorten vellen; voornamelijk schapenvellen, maar ook vellen van hazen, konijnen, paarden en koeien. Paarden kon hij natuurlijk niet zelf naar binnen tillen, dus bood hij de grofsmeters een kan jenever aan als zij zo'n beest in hun werkpauze naar binnen tilden. In 1898 verkreeg hij een vergunning voor het vellenploten." In die vroege periode gebeurde veel nog clandestien, aldus Marijt. "Voor een keurmerk moest je betalen en mijn opa trok die merken dus met een natte theedoek over van gekeurd vlees. De resten van het dier zoals het hart, de zwezerik en de niertjes werden bij het raam in een triepbak te koop aangeboden. In de oorlogstijd werden zelfs kattenvellen verwerkt tot mutsen. Mijn opa zag overal wel handel in."

In de gracht

Marijts vader volgde opa op in de zaak en na de Eerste Wereldoorlog ontstond er een bloeiende zaak. Marijt hielp met zijn broer in de zaak, die inmiddels was uitgebreid met een nieuw pakhuis aan de Tweede Looiersgracht. Na het overlijden van de vader van Marijt in 1959 nam Marijt die vellenplotterij over. Waar opa de vellen nog aangeleverd kreeg bij het water voor de Waag, kocht Marijt zijn vellen op de veemarkt. De onbewerkte vellen werden per twintig stuks bevestigd aan een ketting en vervolgens in de gracht gehangen. Marijt: "Na een nacht in de gracht werd al het vuil uit de huiden geslagen en vervolgens lieten we de huiden ondersteboven weer in de gracht zakken. Zomers droogden we die vellen buiten: op schragen ('paar-

den') en als daar geen ruimte meer was, hingen we ze over de brugleuning. Er stonden vroeger immers weinig auto's in de stad. In de winter droogden we die huiden binnen, rond een groot vuur. Wat je overhield was wol en leer. De vellen verkochten we of zouten we in, de wol droogden we en werd ook verkocht. De meeste vellen werden met gekookt zwavelnatrium behandeld en de volgende dag van de wol ontdaan. Dat proces noemden we 'aan tafel gaan'."

Briefpapier van de firma Marijt

Veel vellen werden gezouten en opgeslagen in de vellenplotterij, voor latere verkoop. Ten tijde van de Tweede Wereldoorlog bleek dat geen gemakkelijke opgave. Marijt: "Wij kochten al tientallen jaren zout van de Leidse Zoutkeet en vanwege die lange relatie konden we ook in de oorlog nog zout krijgen. Andere vellenplotters, zoals de Amsterdamse Huidenclub aan de Maresingel, hadden minder geluk. Zij kregen dan zout geleverd dat al meerdere malen gebruikt was. Misschien waren onze vellen daarom ook wel van betere kwaliteit." Een andere graadmeter voor de kwaliteit van de vellen was de voeding van het beest. Marijt: "Neem bijvoorbeeld een kalf; als dat alleen maar melk gedronken heeft, is het kalfsvel veel zwakker van constructie dan dat van een graskalf. Zulke vellen zoutte je dan twee keer, maar die moest je wel binnen een half jaar verkocht hebben, anders was zo'n vel niet goed meer." Marijt verkocht onder meer aan de Leidse firma's Zaalberg en Gebrs. Van Wijk. De vellen verkocht hij later in opdracht van de firma Couwenbergh in Oudenbosch in en na behandeling leverde hij ze ook weer terug, zodat hij nooit schade leed. Marijt werkte gemiddeld zo'n 60 à 70 uur per week en leefde letterlijk tussen de vellen en

Jaap Marijt met één van de door hemzelf geplote vellen.

het wol; het werd immers binnen gedroogd en opgeslagen. "Het was zwaar, maar prettig werk", aldus Marijt. "Er waren altijd wel mensen die over stank klaagden, maar zo erg was het niet; mijn vrouw vond die geur zelfs prettig. Een bakkerij, slagerij of smederij heeft natuurlijk ook een eigen geur. Bovendien werden schapen bijvoorbeeld vanaf juni geslacht en rond die tijd was zo'n beest zo schoon als een baby. Wij zaten ook vlakbij de Haven met een sterke stroming, dus dat water ververst wel. Toch zou je zoiets nu niet meer kunnen voorstellen; de Kijfgracht als publiek fabrieksterrein!"

Op de markt

Marijt ging uiteindelijk tot 1971 door met het vellenploten; in die laatste jaren als enige in Leiden. "Vanaf de jaren zestig werd het eigenlijk duidelijk dat er geen toekomst meer in zat, en die laatste jaren waren helemaal moeilijk. Ik kocht vellen in Amsterdam en na bewerking verkocht ik ze weer, maar veel hield ik daar niet aan over. Mijn vrouw zei me toen: 'Elke keer weer een kwartje erbij. Jaap, ze hebben je niet meer nodig'. Mijn redding was de markt; in Leiden, Den Haag en Delft begon ik een handel in lederwaren. De leveranciers waar ik voorheen wekelijks contact mee had, hebben me toen ook nooit meer gebeld; er waren dus echt geen vellenplotters meer nodig! Met veel plezier heb ik vanaf 1971 tot 2004 op de markt gestaan met lederen sloffen, broekriemen, dierenhuiden en lederen poefjes. Mijn zoon hielp me later ook, maar die is toch gaan studeren, waar ik overigens altijd achter stond. Uiteindelijk kun je wel stellen dat na 1971 met

mij de laatste vellenplotter van het toneel verdwenen is. Onnodig geworden door de moderne tijd."

Marijt kijkt op het vellenploten terug als een intensief, maar leuk beroep. "Natuurlijk was het hard werken, maar je bent veel buiten en met name die handelskant heeft me altijd erg getrokken. Dat begon al bij mijn opa, die zich nog wel eens verstopte in de hooiberg van een boer, mislukte onderhandelingen over de verkoop van een kalf afliesterde en vervolgens voor een kwartje meer dat kalf overnam. Alle soorten dieren werden bij hem gebracht; als het maar geld opleverde. Mijn vader erfde die genen en bouwde de zaak uit tot een bloeiende handel, onder meer door slim zaken te doen en altijd eerlijke producten te leveren. Ik ben blij dat ik in die lijn de zaak voort heb kunnen zetten en vele mensen van een mooie dierenhuid of een warm wollen bed heb kunnen voorzien. De pakhuizen aan de Kijfgracht die nog steeds de naam Marijt in de gevelstenen dragen, herinneren aan het vervlogen beroep van vellenplotter dat ik met veel plezier het mijne noem."

Michiel Rohlof

Met dank aan Niek Bavelaar en Herbert van Hoogdalem

ADVERTENTIE

Stedelijk Museum De Lakenhal Leiden

VAN DOESBURG

AND THE INTERNATIONAL AVANT-GARDE

20 OKTOBER 2009
T/M 3 JANUARI 2010

WWW.LAKENHAL.NL

RUBRIEK MONUMENT

OOK LAATSTE TEXTIELFABRIEK VERDWIJNT

RUBRIEK MONUMENT

In de rubriek Monument aandacht voor industrieel erfgoed buiten de Leidse regio. Deze keer het verdwijnen van de laatste textielfabriek uit Almelo. Daarvoor in de plaats komt een moderne woonwijk waar tastbare herinneringen aan het textielverleden niet zullen ontbreken.

In Almelo zal ook de laatste textielfabriek verdwijnen. In deze Twentse stad is in de afgelopen decennia de ene textielfabriek na de andere verdwenen. Er resteert maar weinig van het textielverleden. Het blijft bij een fabrieksschoorsteen met portiershuisje in de binnenstad, de vroegere Stoomspinnerij Twenthe, nu een bedrijfsverzamelgebouw, en verder enkele fabrikantenvilla's.

En dan is er het laatste fabriekscomplex, *Indië* geheten, van het vroegere concern KSW/Ten Cate, gelegen even ten noordwesten van de binnenstad. Op deze locatie zal in de komende jaren een nieuwe woonwijk verrijzen. Nu biedt deze locatie het wat sombere beeld van een verwaarloosde fabriekslocatie uit de vorige eeuw. Een locatie, die in de loop van de tijd vergeten is en binnenkort haar bestaan zal beëindigen.

Ten Cate was lang een grote naam in de Twentse stad. De wortels van deze onderneming gaan terug tot 1704. In dit jaar werd voor het eerst melding gemaakt van de naam Ten Cate als ondernemer in 161 tekstiel (de *textielfabriek*). Later

De karakteristieke bedrijfswatertoren van het complex.

De befaamde sheddaken van de hallen op het oude fabriekscomplex Indië.

in de achttiende eeuw kwam de industriële textielproductie op gang. Er werden vooral katoenen stoffen voor het vroegere Nederlands-Indië gemaakt. Daarna verwijst ook de naam van het fabriekscomplex: *Indië*. In 1957 ging Ten Cate een fusie aan met de Koninklijke Stoomweverij in Nijverdal. Het was de eerste, grote naoorlogse industriële fusie in ons land. Samen gingen deze ondernemingen verder onder de naam Koninklijke Textielfabrieken Nijverdal-Ten Cate nv. Tegenwoordig heet het bedrijf Koninklijke Ten Cate N.V. Het concern heeft een groot aantal werkmaatschappijen in de gehele wereld en 5000 medewerkers. Het is een belangrijke producent van onder andere kunstgras voor sport, composietmaterialen voor vliegtuigbouw, en chemische producten.

Het concern is hoofdsponsor van de eredivisieclub Heracles, dat zijn wedstrijden dan ook speelt op het kunstgras van de onderneming. De naam Ten Cate leeft nog voort in Almelo. Zo wordt het landhuis de Bellinckhof, gebouwd in 1920, nog steeds door de familie bewoond.

Waterwoningen

De textiel heeft in de vorige eeuw het veld moeten ruimen. In 2001

werd het verlaten fabriekscomplex gekocht door projectontwikkelaar Ter Steege Vastgoed uit Rijssen. In samenwerking met de gemeente zal het 23 hectare grote fabrieksterrein, dat aan de rand van het stadscentrum ligt, in een periode van tien jaar worden omgezet in een moderne stadswijk met ruim zeshonderd koop- en huurwoningen. De ligging van het terrein aan het Overijssels kanaal zal worden uitgebuit: er komt een 'waterplein' en ook is een aantal waterwoningen in de plannen opgenomen. Verder komt er een bedrijventerrein, dat de naam 'De Velden' heeft gekregen.

Momenteel worden de hallen op het oude fabrieksterrein verhuurd. Volgend jaar komt daaraan een eind. Dan zal de bouw van het eerste contingent woningen kunnen starten. Daaraan vooraf gaat een omvangrijke sloopklus. Enkele waardevolle hallen met de befaamde sheddaken (met de vorm van zaagtanden) alsook de veelkantige bedrijfswatertoren zullen gerestaureerd worden en een herbestemming krijgen. Vooral de restauratie van de toren is hard nodig, want die is er slecht aan toe.

Wibo Burgers

UIT LEIDEN EN REGIO

WEL EN WEE VAN BEDRIJFSCOLLECTIES

Leiden – Bij gelegenheid van haar 25-jarig jubileum heeft de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland (de overkoepelende organisatie waarvan ook STIEL deel uitmaakt) onlangs een studiedag gewijd aan het fenomeen van de bedrijfscollecties. Verzamelingen van particuliere bedrijven dus, met spullen uit de eigen bedrijfshistorie, archieven en beeldende en toegepaste kunst.

Met de globalisering, die het bedrijfsleven overspoelt, dreigen deze bedrijfscollecties in het nauw te komen, zo luidde de grondstelling van deze studieconferentie. Uiteraard is dat in zekere mate zo: bedrijven die steeds meer wereldwijd opereren, zullen althans in eerste aanleg weinig interesse hebben voor de geschiedenis van de tot het concern behorende ondernemingen, die aanvankelijk zelfstandig opereerden. Dat kan in een aantal gevallen leiden tot het verloren gaan van de opgebouwde bedrijfscollecties. Maar er zijn ook positieve factoren: omstandigheden die ertoe leiden dat bedrijfscollecties zelfstandig worden, vaak in de vorm van een stichting en zich tot een bedrijfsmuseum ontwikkelen.

Een voorbeeld daarvan is het Hoogovens Museum, dat nog in de laatste fase van opbouw verkeert, maar een vaste plaats heeft veroverd in de multinationale onderneming waarvan het aloude Hoogovens tegenwoordig deel uitmaakt. "De directie staat achter ons", zegt de representant van de stichting, die zich inzet voor behoud van het erfgoed van Hoogovens. En zo gaat de opbouw van het museum, dat al officieel geopend is, verder.

Bedrijfsgeschiedenis en bedrijfscollecties: het zijn in deze dagen begrippen die een zeker vertrouwen geven. Wie het verleden kent, heeft een beter inzicht in het heden. Onderzoekingen hebben uitgewezen dat authenticiteit een belangrijk begrip is in de hedendaagse onderneming en daartoe kan de historie bijdragen. Vaak wordt dit ook verbonden met het begrip maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Boeiende verhalen

Wie met deze materie aan de slag gaat, wordt al snel geconfronteerd met boeiende verhalen, bijvoorbeeld

over de redding van het Fokker-erfgoed, over de opmars van de Verkade-collectie, die uitgroeide tot een publieksmuseum, en het moeizame bestaan van de historische collectie van de vroegere Verzekeringmaatschappij Utrecht. Vaak waren het de liefhebbers en de oud-gedienden, die toewerkten naar het behoud van een bedrijfscollectie, waarmee de onderneming uiteindelijk in een sfeer van communicatie en vertrouwen haar voordeel deed.

Wel is er natuurlijk nog veel te doen. Daphne Da Ponte, die onderzoek deed naar de bedrijfsmusea, wees erop dat voor de bedrijfsmusea, die zeer verschillen van elkaar, richtlijnen moeten komen. Vaak zien bedrijfscollecties kans aan de nauwe band met de eigen onderneming te ontkomen door de collectie in een stichting onder te brengen. Dat betekent dan meestal meer zelfstandigheid. Maar de stichtingen, die er nu zijn, lopen sterk uiteen. Ook hier zal moeten worden gestreefd naar meer eenheid.

Echt moeilijk is de situatie rond de archieven van veel bedrijven uit het verleden. Er zijn bijna geen vrijwilligers te vinden voor dit nuttige maar niet erg spectaculaire werk. Zo is de situatie rond het Fokker-archief, ondergebracht bij het luchtvaartcentrum Aviodrome in Lelystad, nijpend. Michael Zwartelé, in het verleden verbonden aan de Fokker Heritage Trust, zei daarover: "Wanneer er niet spoedig hulp komt, zal er niets anders opzitten dan het gehele archief overdragen aan het Nationaal Archief in Den Haag."

Wibo Burgers

INVENTARISATIE HISTORISCHE MUURRECLAMES

Leiden – Er komt een landelijke inventarisatie van historische muurreclames. Dat is bekend gemaakt op een op 20 november in Leiden gehouden jubileumbijeenkomst van de Stichting Tekens aan de Wand, die tien jaar geleden werd opgericht.

Voorzitter Peter Nijhof constateerde in zijn jubileumtoespraak dat de stichting in de afgelopen tien jaar in belangrijke mate heeft bijgedragen aan het herstel en het behoud van steeds meer historische muurreclames, daterend van de eerste helft van de vorige eeuw. Dat is vooral het geval in een aantal steden, op het platteland is er op dit gebied nog veel te doen. Vandaar dat er een landelijke inventarisatie op stapel staat, die geleid zal worden door Koos Havelaar, voorzitter van de Haagse stichting voor industrieel erfgoed en deskundig op het gebied van historische buitenreclames. | 17

Belangrijk was in de afgelopen periode ook het feit dat steeds meer gemeenten enthousiast zijn geworden en steun hebben gegeven aan projecten om muurreclames te herstellen en te behouden.

De stichting houdt elk jaar platformbijeenkomsten voor mensen, die zich op enigerlei wijze bezighouden met historische muurreclames. Die reeks zal worden voortgezet. In de komende jaren zal ook aandacht worden gegeven aan andere vormen van buitenreclames, zoals reclameborden en -biljetten. Tijdens de jubileumbijeenkomst kwamen mensen uit de praktijk aan het woord om over hun ervaringen te vertellen zoals restaurateur Wendy Schoenaker.

De Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL) trad op als gastheer. Bestuurslid Joop Gijsman hield een boeiende voordracht over historische muurreclames in Leiden, waarvan de Miss Blanche-reclame de top is. Later volgde een wandeling langs de buitenreclames.

VERKOOP WATERTOREN GESTAAKT

Leiden – De gemeente Leiden heeft de verkoop van de honderd jaar oude watertoren aan de Hoge Rijndijk stilgelegd. Volgens de gemeente zijn er onvolkomenheden in de gevolgde verkoopprocedure geconstateerd. Bovendien blijken de randvoorwaarden die de gemeente stelde, niet erg realistisch te zijn. De gemeente heeft haar beslissing meegedeeld in een brief aan kandidaatkopers van de toren. Het is niet bekend wanneer een nieuwe verkoopprocedure van start zal gaan.

AAN DE SLAG MET DE MEELFABRIEK

Met de schoonmaakwerkzaamheden rond en in de Meelfabriek is onlangs begonnen. Verwacht wordt dat de schoonmaakoperatie in februari a.s. kan worden afgerond. Dit heeft de directie van De Meelfabriek C.V. meegedeeld in een brief aan de omwonenden van het Leidse fabriekscomplex.

Bij de schoonmaakoperatie wordt nauwkeurig gekeken naar alle waardevolle elementen in de Meelfabriek. Bij dat overleg is ook STIEL betrokken. In gezamenlijk overleg is bekeken wat behouden moet blijven

en wat weg kan. Ook is een onderzoek verricht naar de aanwezigheid van asbest. Dat is in beperkte mate aangetroffen. Het asbest zal door een daarin gespecialiseerde firma worden weggehaald.

De architect, Peter Zumthor, werkt inmiddels aan de laatste fase van het Masterplan voor de Meelfabriek. Daarover zal het volgende voorjaar meer bekend worden. Actuele informatie over de Meelfabriek is te vinden op de website www.demeelfabriek.nl

LEZINGENAVOND OVER DE WEDEROPBOUWARCHITECTUUR

Leiden – Op 5 november jl. hield STIEL in samenwerking met de Dirk van Eck-stichting een lezingenavond in De Burcht in Leiden. Thema was de (industriële) wederopbouwarchitectuur uit de periode 1940-1965. Er was een zeer ruime belangstelling voor deze avond, waarop drs. Leon de Laat, stedenbouwkundige bij de gemeente Leiden, en prof.ir. Fons Verheijen, architect te Leiden, aan het woord kwamen.

Verheijen belichtte het werk van architect ir. M.P. Schutte (1915-2007). In 1954 werd een van zijn mooiste gebouwen geopend: het nog steeds functionerende gemaal van het Hoogheemraadschap Rijnland in Katwijk. In Leiden heeft Schutte heel wat werken op zijn naam geschreven, zoals de Leidse Spaarbank, de Rotogravure, Clos en Leembruggen, de talrijke uitbreidingen van de Meelfabriek en het nu voor de sloop genomineerde gebouw van de Leidse Duinwater Mij. aan de Ir. Driessenstraat.

AANVULLING

Leiden – In het vorige nummer van Stielz ontbrak op de achterzijde van het omslag het bijschrift bij de foto. De afbeelding is van het monumentale postkantoor in Sassenheim, dat – als zoveel andere postgebouwen in ons land – te koop wordt aangeboden. Het is de bedoeling dat het gebouw uit 1902 een nieuwe bestemming krijgt: appartementen en/of horeca.

VAREND ERFGOED

Luxe motorschip te koop uit 1926, geheel gerestaureerd, zie www.quovadisluxemotor.nl

ADVERTENTIE

Wij brengen het nieuws bij u thuis!

Met het Leidsch Dagblad blijft u op de hoogte van de gebeurtenissen in uw omgeving én leest u al het landelijke en wereldnieuws. Daarnaast besteden we veel aandacht aan cultuur, sport, wonen en ontspanning. Nieuws dat u direct raakt.

Dat brengen wij graag bij u thuis.

Word abonnee,
bel 088 - 8241111
of surf naar
www.leidschdagblad.nl

www.leidschdagblad.nl

Leidsch Dagblad

Het Motorhuis
Autodealerbedrijven

OPEL SAAB CHEVROLET CITROËN Huisoccasions

Leiden. Vondellaan 80. Tel: 071 - 535 18 00
www.motorhuis.nl

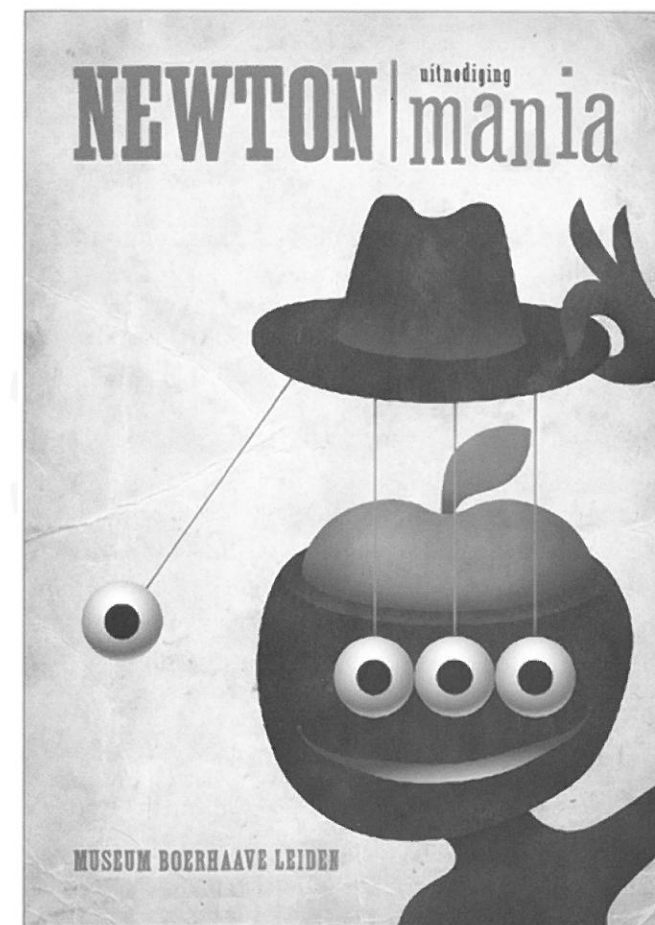
"J. Zierikzee"
maatschoenmakerij

H.P.H. Nusteling
Bakkersteeg 3
2311 RH Leiden

Tel.: 071-5131156

maatschoenen op het net?

www.maatschoenen.nl

**Hier kan
uw advertentie
staan**